

Scholieren met een bijbaantje: de gevolgen voor hun schoolprestaties

Maarten H.J. Wolbers¹

Summary

Part-time employment among secondary school pupils: Consequences for their school achievement

Part-time employment among secondary school pupils has increased considerably in the Netherlands since the 1990s. This article focuses on the question of which secondary school pupils are employed in what kind of part-time jobs, and, more important, on the question of the extent to which these jobs negatively affect school achievement. To answer these research questions adequately, a nationally representative survey among secondary school pupils held in 2001/2002 was analysed (N=8,529). Results indicate that part-time employment during secondary school is negatively associated with (self-reported) school achievement. This negative relationship, however, is not attributable to the employment activities themselves. Rather, the observed association is a spurious one, originating from differential (self-)selection into employment. After controlling for differences in socio-demographic characteristics, previous school performance and attitudes towards schooling between pupils with and without a part-time job, part-time working pupils do not report significantly lower school achievement.

1. Inleiding en probleemstelling

Een steeds groter deel van de scholieren en studenten in Nederland besteedt zijn vrije tijd met het uitoefenen van werk. Werkte in 1993 iets meer dan een derde van de jongeren van 15-24 jaar naast hun opleiding (Boelens & Sinkeldam, 1998), in 2001 had ruim de helft van hen een bijbaantje (Lucassen, 2003). In 2006 bedroeg dit al bijna twee derde (Te Riele & Siermann, 2007). Veel van het werk wordt gedaan in de handel (als winkelbediende, vakkenvuller of kassamedewerker) en de horeca (als kelner of barbediende). Andere beroepen die veel voorkomen, zijn bezorger van kranten, tijdschriften en folders en schoonmaker. Het werk wordt veelal in deeltijd verricht en wordt meestal in de avonduren en in de weekenden gedaan. Daarnaast is er vaak sprake van flexibele arbeidscontracten. Meer dan de helft van de jongeren met een kleine baan heeft een flexibele arbeidsrelatie. Zij werken als oproep-, inval- of uitzendkracht. Daarmee raken we meteen aan de belangrijkste verklaring voor de stijging in de arbeidsdeelname onder

jongeren, namelijk de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Een flink deel van de werkgelegenheidsgroei in Nederland in de afgelopen twintig jaar is tot stand gekomen via flexibele arbeid (Delsen, 2001). Voor werkgevers die tijdelijk en/of deeltijdwerk aan te bieden hebben, zijn jongeren erg aantrekkelijk. Jongeren zijn flexibel, omdat zij naast hun opleiding vaak geen andere verplichtingen (zoals de zorg voor een gezin) hebben en op onregelmatige tijden kunnen werken. Daarnaast hangt de toename in het aandeel scholieren en studenten dat werkt samen met de bezuinigingen op het studiebeurzenstelsel van de voorbije twee decennia (Van der Meer & Wielers, 2001). Met name de invoering van de basisbeurs in 1986 heeft ertoe geleid dat steeds meer jongeren (noodgedwongen) een bijbaan zijn gaan nemen om zo hun studie te bekostigen en in het levensonderhoud te kunnen voorzien.

Aan het werk dat door jongeren wordt verricht, kleven wel strikte beperkingen, die rechtstreeks voortvloeien uit regel- en wetgeving omtrent kinderarbeid. Voor kinderen van 15 jaar of jonger geldt zelfs een arbeidsverbod. Zij mogen alleen bij uitzondering en dan onder strenge voorwaarden werken. Zo mogen jongeren op 13-14 jarige leeftijd alleen nog maar lichte dingen rond het huis en in de buurt doen, zoals autowassen en oppassen (maximaal twee uren per dag en maximaal twaalf uren per week). Vanaf hun 15e mogen kinderen licht niet-industrieel werk doen (zoals het bezorgen van een ochtendkrant). Jeugdigen van 16 en 17 jaar mogen wel werken, maar bepaalde werkzaamheden zijn voor hen verboden. Tevens dient te worden opgemerkt dat een bijbaantje iets anders is dan vakantiewerk. Een bijbaantje vindt altijd plaats (gedurende het schooljaar na schooltijd of in het weekend), terwijl vakantiewerk alleen in de (zomer)vakantie wordt verricht. Voor vakantiewerk gelden overigens ruimere regels voor jongeren, ongeacht hun leeftijd.

Een belangrijke vraag die zich opwerpt, is wat de voor- en nadelen zijn van bijbaantjes; voor de samenleving in het algemeen, maar natuurlijk vooral voor de jongeren in het bijzonder (Mizen, Bolton & Pole, 1999). Ik begin met de voordelen. In de eerste plaats geldt dat het hebben van een bijbaantje een jongere de gelegenheid biedt om wat ervaring op te doen op de arbeidsmarkt (Wolbers, 2003). Van deze werkervaring kunnen jongeren profijt hebben als ze later echt gaan werken. Het gaat er daarbij met name om ze gewend te laten raken aan de werkhouding die van hen wordt verlangd tijdens latere beroepsuitoefening. Bovendien verschaft het jongeren meer algemene vaardigheden, zoals de mogelijkheid een gevoel van verantwoordelijkheid, zelfvertrouwen, autoriteit en onafhankelijkheid te hebben (D'Amico, 1984; Lillydahl, 1990; Warren, LePore & Mare, 2000). In de tweede plaats biedt een bijbaantje jongeren de kans sociale contacten te leggen: je leert er andere mensen door kennen. De mate van contactvorming verschilt natuurlijk wel naar type bijbaantje (denk bijvoorbeeld aan het onderscheid tussen een krantenwijk en werk in de horeca). In de derde plaats verdient je geld met een bijbaantje. Dat is prettig voor de jongeren zelf (bijvoorbeeld om hun uitgaansgedrag en mobiele telefoon te bekostigen), maar ook voor de ouders, die minder zak- en/of kleedgeld hoeven (uit) te geven aan hun werkende kinderen. Bovendien leren jongeren vooral ook met geld om te gaan. Dat is handig, zeker als ze later gaan studeren. Dan hebben ze beperkt geld tot hun beschikking, waardoor een goede omgang met geld nuttig is.

Op het niveau van de samenleving hebben bijbaantjes van jongeren ook voordelen.

Allereerst kunnen jongeren – door te werken – worden afgehouden van deviant gedrag en (kleine) criminaliteit (Greenberger & Steinberg, 1986). Daarnaast bieden bijbaantjes jongeren de gelegenheid om te consumeren, wat goed is voor de economie. Volgens recente cijfers van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (NIBUD) geeft een scholier in Nederland gemiddeld 126 euro per maand uit (Warnaar & Holthuis, 2007). Op jaarbasis besteden alle scholieren samen meer dan 1,1 miljard euro. Er wordt om die reden ook wel gesproken van een ‘jongereneconomie’.

Er zijn ook nadelen verbonden aan bijbaantjes van scholieren. In de eerste plaats kan de arbeidsmarktparticipatie van scholieren en studenten gevolgen hebben voor het werkgelegenheidsperspectief van laaggeschoolden (Steijn & Hofman, 1999; Van der Meer & Wielers, 2001). Zij strijden in de regel om dezelfde soort banen voor laaggeschoolden. In deze competitie zijn scholieren en studenten in een gunstiger positie, omdat zij gemiddeld genomen beter geschoold, flexibeler, minder eisend en goedkoper zijn. Als gevolg daarvan is er sprake van verdringing uit het arbeidsproces van laagopgeleide werknemers door scholieren en studenten, wat natuurlijk maatschappelijke kosten met zich meebrengt (denk bijvoorbeeld aan de uitkeringen die aan laaggeschoolde werklozen moeten worden uitgegeven).

In de tweede plaats kan, op individueel niveau, een bijbaantje ten koste gaan van de hoeveelheid tijd besteed aan huiswerk maken door scholieren. Dit heeft mogelijk negatieve gevolgen voor hun prestaties op school. Bovendien kan arbeid tot in de late uren (denk bijvoorbeeld aan de jonge barbediende in een café), maar ook in de vroege uren (de bezorger van de ochtendkrant) leiden tot een slaapgebrek waardoor scholieren die op deze tijdstippen werken, vermoeid en ongeconcentreerd in de schoolbanken zitten overdag. Ook dit kan nadelige consequenties hebben voor hun schoolprestaties.

In dit artikel staan de mogelijke nadelige gevolgen van een bijbaantje voor de schoolprestaties van jongeren centraal. Dit vereist natuurlijk een duidelijk begrip van de determinanten van het werk dat scholieren verrichten. Vandaar dat ik eerst bestudeer wie een bijbaantje heeft en wat voor bijbaantje het betreft. Dit deel van het onderzoek is louter exploratief van aard; hier zullen dan ook geen hypothesen worden geformuleerd en getoetst. Vervolgens wordt onderzocht welke gevolgen een bijbaantje heeft voor schoolprestaties. Bijbaantjes worden daarbij op twee manieren vastgesteld. Het betreft allereerst de intensiteit van het werk (aantal uren per week). Daarnaast gaat het om het type bijbaantje (soort werk). Dit laatste aspect is tot op heden niet veel onderzocht (McNeal [1997] is een uitzondering), terwijl het maar de vraag is of een uurtje oppassen hetzelfde effect heeft op schoolprestaties als een uurtje in een winkel werken.

In Nederland zijn weliswaar eerder studies verricht naar de relatie tussen bijbaantjes van scholieren en hun schoolprestaties (Vrieze, Kloosterman & Van Kessel, 2003; Warnaar & Holthuis, 2007), maar dit onderzoek is alleen beschrijvend van aard. Zo is er tot op heden geen multivariate analyse verricht waarin expliciete hypothesen zijn getoetst. In dit artikel ga ik dat wel doen. Daartoe wordt gebruik gemaakt van gegevens afkomstig uit het Nationaal Scholierenonderzoek 2001/2002. Dit is een grootschalige schriftelijke enquête onder scholieren van het voortgezet onderwijs waarin alle relevante kenmerken voor een dergelijke analyse voorhanden zijn. De analytische steekproef omvat 8529 respondenten.

2. Theorie en hypothesen

Het meeste onderzoek naar de samenhang tussen de arbeidsmarktparticipatie van scholieren en hun schoolprestaties heeft betrekking op de situatie in de Verenigde Staten (zie onder andere D'Amico, 1984; Steinberg, Fegley & Dornbusch, 1993; Schoenhals, Tienda & Schneider, 1998; Warren, LePore & Mare, 2000; Warren & Lee, 2003; Marsh & Kleitman, 2005; Lee & Staff, 2007). Over het algemeen blijkt uit dit onderzoek dat scholieren die werken naast hun opleiding, minder goed presteren op school. Als het gaat om het verklaren van deze samenhang, dan komt er een minder eenduidig beeld naar voren. Lee en Staff (2007) onderscheiden wat dat betreft een drietal perspectieven.

Het eerste perspectief stelt dat bijbaantjes van scholieren een direct negatief effect hebben op schoolprestaties (Steinberg & Dornbusch, 1991; Steinberg, Fegley & Dornbusch, 1993; Marsh & Kleitman, 2005). Simpel gezegd kost een bijbaantje tijd en die tijd had in plaats daarvan ook besteed kunnen worden aan het maken van huiswerk en andere extracurriculaire activiteiten. Zo laat Warren (2002) zien dat scholieren zonder bijbaantje vier uren per week meer besteden aan schoolgerelateerde activiteiten dan scholieren met een bijbaantje van gemiddeld negen uren per week. Dit verschil is zelfs zeven uren met scholieren die meer dan vijftien uren per week werken. Dit impliceert dat het niet alleen gaat om het feit of er gewerkt wordt, maar ook hoeveel er wordt gewerkt. Met name wanneer er veel uren in de week worden gewerkt, zijn er nadelige gevolgen voor schoolprestaties te verwachten. Er wordt daarom ook wel gesproken van een drempelwaarde, waarbij het effect van werken pas negatief wordt na een bepaald aantal uren (D'Amico, 1984; Schoenhals, Tienda & Schneider, 1998; Schill, McCartin & Meyer, 1985). Waar deze drempelwaarde precies ligt, is overigens onduidelijk (Marsh & Kleitman, 2005).² Daarnaast geldt dat vooral een bijbaantje dat op onregelmatige tijden wordt verricht (het tot in de late avonden werken in een horecagelegenheid of het 's ochtends vroeg bezorgen van een krant) leidt tot minder goede schoolprestaties. Dergelijke bijbaantjes zorgen wellicht voor slaapgebrek waardoor scholieren met zo'n bijbaantje vermoeid en ongeconcentreerd in de schoolbanken zitten overdag. Samengevat leidt dit eerste perspectief tot de volgende hypothesen:

Hypothese 1a: Scholieren met een bijbaantje presteren minder goed op school dan scholieren zonder een bijbaantje.

Hypothese 1b: De nadelige gevolgen van een bijbaantje voor de schoolprestaties van scholieren zijn sterker naarmate er meer uren in de week worden gewerkt.

Hypothese 1c: De nadelige gevolgen van een bijbaantje voor de schoolprestaties van scholieren zijn sterker voor bijbaantjes die vooral in de late (horeca) of vroege (krantenwijk) uren worden verricht.

Het tweede perspectief ontkent dat de negatieve samenhang tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties wordt veroorzaakt door de arbeidsmarktparticipatie zelf. In plaats daar-

van wordt gesteld dat het ogenschijnlijke verschil in schoolprestaties tussen scholieren met en zonder een bijbaantje kan worden toegeschreven aan op voorhand bestaande verschillen in sociaal-demografische kenmerken zoals sociale herkomst, eerdere schoolprestaties en de houding tegenover onderwijs (Steinberg, Fegley & Dornbusch, 1993; Lee & Staff, 2007; McCoy & Smyth, 2007). Zo blijkt dat in de Verenigde Staten jongeren van lagere sociale herkomst de meeste uren werken naast school en tegelijkertijd behalen zij de laagste schoolprestaties en vallen het vaakst voortijdig uit (Warren & Lee, 2003). Wellicht belangrijker nog zijn verschillen in eerdere schoolprestaties en de houding tegenover onderwijs. De verwachting is dat jongeren die minder goed presteren op school en een negatieve houding hebben tegenover onderwijs, minder interesse hebben in school en leren en zich daarom meer aangetrokken voelen tot de arbeidsmarkt en besluiten een baantje te nemen. Met andere woorden: de geobserveerde negatieve samenhang tussen een bijbaantje en schoolprestaties berust op een schijnverband als rekening wordt gehouden met bestaande verschillen in sociaal-demografische kenmerken, eerdere schoolprestaties en de houding tegenover onderwijs (Schoenhals, Tienda & Schneider, 1998; Warren, LePore & Mare, 2000). Het zijn dezelfde factoren die scholieren zowel tot werk aanzetten als hun schoolprestaties negatief beïnvloeden. De slechtere schoolprestaties van scholieren met een bijbaantje zijn dus geen gevolg van het werken zelf, maar ze zijn het resultaat van een differentiële selectie in arbeidsmarktparticipatie (Steinberg, Fegley & Dornbusch, 1993). Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 2: Scholieren met een bijbaantje (ongeacht het aantal uren en het soort werk) presteren niet minder goed op school, als rekening wordt gehouden met verschillen in sociaal-demografische kenmerken, eerdere schoolprestaties en de houding tegenover onderwijs.

Het derde perspectief gaat uit van differentiële effecten van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties (Warren & Lee, 2003). De keuze van scholieren om te participeren op de arbeidsmarkt hangt af van verschillende sociaal-demografische kenmerken van jongeren en hun talenten (Marsh, 1991; Warren, LePore & Mare, 2000). Vanuit deze gedachtegang is er ook reden te veronderstellen dat het effect van een bijbaantje op schoolprestaties zal verschillen tussen (groepen van) scholieren. Voor sommige scholieren pakt het hebben van een bijbaantje zonder twijfel negatief uit, terwijl voor andere scholieren werken naast school geen (of wellicht zelfs positieve) gevolgen heeft voor hun schoolprestaties. Zo zal het verlies in tijd besteed aan studeren en huiswerk maken als gevolg van het hebben van een bijbaantje voor minder getalenteerde scholieren grotere negatieve gevolgen hebben dan voor scholieren die met gemak het onderwijs doorlopen. Dit betekent allereerst dat verwacht kan worden dat voor scholieren die eens zijn blijven zitten in het voortgezet onderwijs – als maat voor gebrek aan getalenteerdheid – de gevolgen van een bijbaantje groter zijn dan voor degenen die het voortgezet onderwijs zonder vertraging hebben doorlopen. Daarnaast geldt dat, gezien het feit dat de schoolloopbanen van jongeren van lagere sociale herkomst, allochtone komaf en (tegenwoordig) het mannelijk geslacht minder succesvol verlopen dan die van jongeren van hogere sociale herkomst, autochtone komaf en het vrouwelijk geslacht, voor eerstgenoemde groepen jongeren de negatieve

gevolgen van een bijbaantje groter zijn. Tot slot speelt leeftijd een rol: voor oudere scholieren zijn de gevolgen minder erg. De veronderstelling daarbij is dat oudere scholieren over het algemeen een beter beeld hebben van het relatieve belang en de toekomstige rol van opleiding en betaald werk in hun leven dan jongere scholieren. Daardoor zijn oudere scholieren zich meer bewust van hun verantwoordelijkheden ten aanzien van het volgen van onderwijs en weten zij er beter zorg voor te dragen dat de schoolprestaties niet in het gedrang komen als gevolg van hun arbeidsmarktaandeelname. Vanuit dit derde perspectief luiden de laatste hypothesen van dit artikel als volgt:

Hypothese 3a: De nadelige gevolgen van een bijbaantje (ongeacht het aantal uren en het soort werk) voor de schoolprestaties van scholieren zijn sterker voor scholieren die eens zijn blijven zitten in het voortgezet onderwijs.

Hypothese 3b: De nadelige gevolgen van een bijbaantje (ongeacht het aantal uren en het soort werk) voor de schoolprestaties van scholieren zijn sterker voor scholieren van lagere sociale herkomst, allochtone komaf en het mannelijk geslacht.

Hypothese 3c: De nadelige gevolgen van een bijbaantje (ongeacht het aantal uren en het soort werk) voor de schoolprestaties van scholieren zijn sterker voor jongere scholieren.

3. Onderzoeksopzet

3.1 Data

Om deze hypothesen empirisch te toetsen, maak ik gebruik van het Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002 (Nibud, 2002). Het onderzoek is een gezamenlijk initiatief van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud), het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en de Interdepartementale Commissie Jeugdonderzoek in het kader van de landelijke jeugdmonitor. Het doel van het onderzoek, dat sinds 1984 bestaat en om de twee of drie jaar wordt gehouden, is het in kaart brengen van gedrag, gezondheid, opvattingen en ideeën ten aanzien van financiën, leefwijze en toekomst van de huidige generatie scholieren.

In september 2001 zijn de directies van ruim 1100 instellingen voor voortgezet onderwijs uitgenodigd om met de leerlingen van hun school deel te nemen aan het onderzoek. Op deze oproep hebben ongeveer 150 scholen positief gereageerd. Deze scholen vormen een redelijk goede afspiegeling van de verschillende schooltypen, leerjaren, denominaties en regio's.³ In december 2001 en januari 2002 hebben van de deelnemende scholen 9782 scholieren een schriftelijke vragenlijst ingevuld. Dit gebeurde klassikaal (tijdens twee opeenvolgende lesuren) onder begeleiding van de eigen docent. De vragenlijst bestond uit een boekje van 24 pagina's met 123 voorgedrukte vragen en antwoordcategorieën over negen hoofdonderwerpen. Na verwijdering van respondenten die op een of meerdere (voor de analyse benodigde) variabelen een

ontbrekende waarde hadden, is een analytische steekproef overgebleven van 8529 scholieren waarop de empirische analyse is gebaseerd. De uitval is hoofdzakelijk veroorzaakt door ontbrekende informatie over schoolprestaties. Voor 679 van de oorspronkelijke 9782 respondenten (6,9 procent) zijn de schoolprestaties niet bekend. Scholieren met een bijbaantje rapporteren iets vaker geen schoolprestaties (7,2 procent) dan scholieren zonder bijbaantje (6,3 procent), maar dit verschil is niet significant. Er valt, met andere woorden, geen vertekening te verwachten van het effect van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties als gevolg van ontbrekende waarnemingen op deze laatste variabele.

3.2 Variabelen

De aanwezigheid van een bijbaantje is vastgesteld door scholieren te vragen of ze op het moment van ondervraging een baantje hadden. Het ging daarbij om een baantje buiten schooltijd en geen vakantiewerk. Indien dit het geval bleek, is vervolgens gevraagd naar het soort betaald werk dat werd verricht en het aantal uren per week dat werd gewerkt. Het soort werk is ingedeeld in 18 verschillende banen en werkzaamheden, die naderhand zijn teruggebracht tot een vijftal categorieën. Leidend daarbij is de populariteit van het type bijbaantje geweest. De volgende categorieën zijn onderscheiden in de analyse: 1) winkel, 2) krantenwijk, 3) oppassen, 4) horeca en 5) anders. Voor wat betreft het aantal uren dat betaald werk werd verricht, is de volgende indeling gehanteerd: 1) 1-4 uren per week, 2) 5-8 uren per week en 3) 9 of meer uren per week. Zodoende heb ik kunnen vaststellen of een bijbaantje van enkele uren per week een geringer nadelig effect heeft op schoolprestaties (ten opzichte van geen bijbaantje) dan een bijbaantje van grotere omvang (wederom ten opzichte van geen bijbaantje).

De schoolprestaties van scholieren zijn bepaald door te vragen naar hoe men, vergeleken met klasgenoten, de prestaties op school over het algemeen vindt. De volgende antwoordcategorieën zijn daarbij onderscheiden: 1) slecht, 2) matig, 3) voldoende en 4) goed. Deze meting betreft dus niet de feitelijke schoolprestaties, maar een zelfinschatting van de relatieve positie in de klas. Als er verschillen zijn tussen klassen in gemiddelde schoolprestaties (door verschillen in samenstelling op achtergrondkenmerken of verschillen in bijbaantjes), dan kan dit de resultaten vertekenen. In een klas waar bijvoorbeeld veel scholieren een bijbaantje hebben, zijn naar verwachting de gemiddelde schoolprestaties lager. Scholieren met een bijbaantje in die klas zullen hun schoolprestaties gemiddeld genomen minder laag inschatten ten opzichte van het klasgemiddelde dan scholieren met een bijbaantje in een klas waar weinig scholieren een bijbaantje hebben en het klasgemiddelde hoger is. Voor een klas waarin veel scholieren een bijbaantje hebben zal het effect van het hebben van een bijbaantje op de zelfingeschatte schoolprestaties daarom minder groot zijn dan op de werkelijk behaalde schoolprestaties. Er treedt hier dus een onderschatting van het daadwerkelijke effect op. Omgekeerd zal voor scholieren met een bijbaantje in een klas waar weinig klasgenoten een bijbaantje hebben, het effect van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties zijn overschat. Of er nu in totaliteit sprake is van een over- dan wel onderschatting van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties, is niet precies aan te geven. Een vertekening valt alleen te verwachten als de steekproef van scholen geen

goede afspiegeling vormt van de daadwerkelijke populatie van scholen, maar hier zijn geen directe aanwijzingen voor. Er is helaas geen alternatief voor de meting van schoolprestaties in de gebruikte data aanwezig dat aan dit mogelijke probleem van vertekening tegemoetkomt.

Naast deze variabelen is een groot aantal covariaten in de analyse opgenomen. De variabele geslacht spreekt voor zich. Leeftijd verwijst naar de leeftijd van scholieren op het moment van ondervraging. Het leeftijdsbereik loopt van 12-20 jaar. Etniciteit verwijst naar het onderscheid tussen autochtone en allochtone scholieren. Het gaat daarbij om de vraag tot welke etnische groep een scholier zichzelf rekent. Het schooltype is bepaald als de opleiding in het voortgezet onderwijs die op het moment van ondervraging wordt gevolgd. Het gaat om de volgende schooltypen: 1) brugklas, 2) vmbo, 3) havo, 4) vwo en 5) anders.⁴ De gezinssituatie verwijst naar het onderscheid tussen een twee- en eenoudergezin. Tevens is de categorie anders opgenomen. Het opleidingsniveau van de ouders is bepaald als het niveau van de hoogst opgeleide ouder. Indien van een van beide ouders het opleidingsniveau niet bekend is, dan is het niveau van de andere ouder gehanteerd. De onderscheiden niveaus zijn: 1) lo, 2) lbo/mavo, 3) havo/vwo, 4) mbo, 5) hbo/wo en 6) weet niet.⁵ De werkzaamheid van de ouders heeft betrekking op de vraag wie van beide ouders werkt. De antwoordcategorieën zijn: 1) beide ouders werken, 2) een ouder werkt en 3) beide ouders werken niet. Beide ouderkenmerken zijn aan de kinderen zelf gevraagd, zodat ook informatie beschikbaar is over ouders bij wie het kind niet (meer) woonachtig is (zoals voor kinderen die in een eenoudergezin leven). Tot slot zijn drie kenmerken in de analyse opgenomen die verwijzen naar eerdere schoolprestaties en de houding tegenover onderwijs. Bij de meting van eerdere schoolprestaties gaat het om de vraag of scholieren in het voortgezet onderwijs eens zijn blijven zitten. Het antwoord op deze vraag kan bevestigend of ontkennend zijn. De houding tegenover onderwijs is op twee manieren gemeten. Allereerst is gevraagd of scholieren de afgelopen maand hebben gespijbeld, waarbij spijbelen wordt geïnterpreteerd als een negatieve houding tegenover onderwijs. Daarnaast gaat het om een vijftal stellingen over school. Deze luiden: 'Het kost me moeite om naar school te gaan', 'Ik ga met tegenzin naar school', 'Binnen zitten op school kost me moeite', 'Ik doe zo weinig mogelijk aan mijn huiswerk' en 'Ik begin op het laatste nippertje aan mijn huiswerk'. De antwoordcategorieën bij deze stellingen lopen (op een vijf-puntsschaal) van 'past helemaal niet bij mij' tot en met 'past helemaal bij mij'. De vijf stellingen zijn gereduceerd tot een schaal (Cronbachs $\alpha = 0,75$), waarbij het gemiddelde van de scores op de stellingen als schaalscore is gebruikt. Aan scholieren van wie op meer dan twee stellingen een (geldig) antwoord ontbrak, is geen schaalscore toegekend.

Een statistisch overzicht van alle gebruikte variabelen is te vinden in tabel 1.

4. Resultaten

4.1 Wie heeft er wat voor een bijbaantje?

In tabel 2 zijn de resultaten gepresenteerd van een multinomiale logistische regressieanalyse van bijbaantjes. De analyse geeft op multivariate wijze de effecten weer van verschillende onafhan-

Tabel 1: Statistische beschrijving van de gebruikte variabelen (N=8529)

	Percentage	Gemiddelde	Standaard- afwijking
Schoolprestaties (ref. Goed)			
Slecht	6		
Matig	18		
Voldoende	45		
Bijbaantje (ref. Nee)			
1-4 uren per week	21		
5-8 uren per week	13		
≥9 uren per week	14		
Bijbaantje (ref. Nee)			
Winkel	11		
Krantenwijk	10		
Oppassen	8		
Horeca	5		
Anders	15		
Jongen	49		
Leeftijd		14,3	1,5
Allochtoon	10		
Schooltype (ref. Brugklas)			
Vmbo	45		
Havo	21		
Vwo	18		
Anders	1		
Gezinssituatie (ref. Tweeoudergezin)			
Eenoudergezin	12		
Anders	3		
Opleidingsniveau ouders (ref. Lo)			
Lbo/mavo	14		
Havo/vwo	18		
Mbo	14		
Hbo/wo	22		
Weet niet	30		
Werkzaamheid ouders (ref. Beide ouders werken)			
Beide ouders werken niet	11		
Een ouder werkt	27		
Blijven zitten	11		
Negatieve houding tegenover onderwijs		2,4	0,8
Gespijbeld	35		

Bron: Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002, eigen berekeningen

kelijke variabelen op de natuurlijke logaritme uit de ratio tussen de kansverhouding (*odds*) een bijbaantje van een bepaald aantal uren te hebben en de kansverhouding geen bijbaantje te hebben. Door de exponent te nemen uit deze *logodds ratio*, wordt de *odds ratio* verkregen. Een odds ratio groter dan 1 duidt op een positief effect van een onafhankelijke variabele, een odds

Tabel 2: Resultaten van multinomiale logistische regressieanalyse van bijbaantjes (aantal uren)

	1-4 uren ^a	5-8 uren ^a	≥9 uren ^a
Intercept	-4,22**	-10,16**	-13,83**
Jongen	-0,10	-0,04	0,04
Leeftijd	0,23**	0,59**	0,76**
Allochtoon	-0,71**	-1,11**	-0,85**
Schooltype (ref. Brugklas)			
Vmbo	0,23*	0,33*	0,77**
Havo	0,14	0,26	0,38
Vwo	0,02	0,13	0,09
Anders	-0,14	-0,22	-0,37
Gezinssituatie (ref. Tweeoudergezin)			
Eenoudergezin	-0,45**	-0,35**	-0,33**
Anders	-0,27	-0,64*	-0,59*
Opleidingsniveau ouders (ref. Lo)			
Lbo/mavo	0,19	0,40	0,79**
Havo/vwo	-0,00	0,11	0,41
Mbo	0,26	0,27	0,68**
Hbo/wo	-0,11	-0,01	0,28
Weet niet	0,03	-0,13	0,30
Werkzaamheid ouders (ref. Beide ouders werken)			
Beide ouders werken niet	-0,42**	-0,80**	-0,76**
Een ouder werkt	-0,07	-0,17*	-0,26**
Blijven zitten	-0,11	-0,02	0,10
Negatieve houding tegenover onderwijs	0,05	0,10*	0,22**
Gespijbeld	0,10	0,13	0,38**
Model ²		1846**	
Df		57	
N		8529	

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$ ^a Ten opzichte van geen bijbaantje

Bron: Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002, eigen berekeningen

ratio kleiner dan 1 slaat op een negatief effect en een odds ratio van precies 1 impliceert de afwezigheid van een effect.

De resultaten laten allereerst zien dat de kans op een bijbaantje groter is voor oudere scholieren en dit is des te meer het geval naarmate het een bijbaantje van meer uren betreft. De geïmpliceerde odds ratio voor bijbaantjes van negen of meer uren bedraagt 2,14 ($e^{0,76}$). Daarnaast hebben allochtone scholieren minder vaak een bijbaantje dan autochtone scholieren. Dit geldt ongeacht het aantal uren dat met een bijbaantje is gemoeid. Ook is het schooltype van belang. Er geldt dat scholieren van het vmbo vaker een bijbaantje hebben dan scholieren die in de brugklas zitten. Dit effect is het sterkst voor een bijbaantje van negen of meer uren per week. Verder komt uit de analyse naar voren dat kinderen die uit een andere gezinssituatie dan een tweeoudergezin afkomstig zijn, minder vaak een baantje hebben naast school. Het opleidings-

niveau van de ouders laat zien dat vooral kinderen van laagopgeleide ouders (met lbo/mavo of mbo) een bijbaantje hebben. Dit geldt in het bijzonder voor bijbaantjes van negen of meer uren per week. Ook is de werkzaamheid van de ouders van belang. Scholieren van wie (een van) beide ouders niet werken, hebben zelf ook een kleinere kans om werkzaam te zijn. Daaruit blijkt dat er sprake is van intergenerationele overdracht op dit vlak. Ten slotte tonen de bevindingen aan dat een negatieve houding tegenover het volgen van onderwijs de arbeidsmarktdeelnemers van scholieren vergroot, met name de kans op een bijbaantje van minimaal negen uren per week. Dit blijkt uit de houding tegenover onderwijs zelf, maar ook uit spijbelgedrag. Scholieren die aangeven in de afgelopen maand te hebben gespijbel, hebben vaker een bijbaantje van negen uren of meer.

In tabel 3 zijn eveneens de resultaten van een multinomiale logistische regressieanalyse van bijbaantjes weergegeven, maar nu gaat het om het type bijbaantje. Uit deze resultaten blijkt dat jongens relatief vaak een krantenwijk nemen, terwijl meisjes gaan oppassen. Zo is de kansverhouding om te gaan oppassen tegenover geen bijbaantje te hebben voor jongens ruim vijf keer kleiner dan de overeenkomstige kansverhouding voor meisjes ($e^{-1,71}=0,18$). Verder komt naar voren dat een bijbaantje in de horeca of in een winkel vooral door wat oudere scholieren wordt uitgeoefend. Jongere scholieren hebben met name een krantenwijk of passen op. Allochtone scholieren hebben – zoals uit tabel 2 ook al is gebleken – minder vaak een bijbaantje dan autochtone scholieren, maar nu blijkt dat zij in alle typen bijbaantjes zijn ondervertegenwoordigd. Ook wordt nu duidelijk dat de grotere kans op een bijbaantje voor scholieren van het vmbo vooral betrekking heeft op werk in de horeca en in een winkel. Daarnaast blijkt dat kinderen uit een eenoudergezin minder vaak een bijbaantje in een winkel hebben en een krantenwijk lopen. Tabel 3 laat verder zien dat kinderen van wie de ouders een diploma na de lagere school hebben behaald, vaker oppassen dan kinderen met ouders die alleen lager onderwijs hebben. Bovendien geldt dat kinderen met ouders die een mbo-opleiding hebben behaald, vaker een krantenwijk hebben. Het eerder gevonden resultaat dat scholieren van wie een (of beide) ouder(s) niet werkzaam is (zijn), zelf ook minder vaak werken (zie tabel 2) geldt voor alle typen bijbaantjes, met uitzondering van de krantenwijk. Scholieren die zijn blijven zitten in het voortgezet onderwijs, passen minder vaak op. Scholieren met een negatieve houding tegenover onderwijs kiezen relatief vaak voor een bijbaantje in een winkel of in de horeca. Voor scholieren die spijbelen geldt hetzelfde, met dit verschil dat zij ook vaker oppassen.

4.2 De gevolgen voor schoolprestaties

Vervolgens is onderzocht in hoeverre een bijbaantje negatieve gevolgen heeft voor de prestaties op school. Tabel 4 geeft daartoe de resultaten van een ordinale logistische regressieanalyse. Er zijn drie modellen geschat. Model 1 geeft de bivariate samenhang weer tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties. Model 2 toont eveneens het verband tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties, maar nu na statistische controle voor de overige variabelen. In model 3, tot slot, zijn statistische interactietermen tussen het hebben van een bijbaantje en enkele andere onafhankelijke variabelen toegevoegd.

Tabel 3: Resultaten van multinomiale logistische regressieanalyse van bijbaantjes (soort werk)

	Winkel ^a	Krantenwijk ^a	Oppassen ^a	Horeca ^a	Anders ^a
Intercept	-15,25**	-4,16**	-6,20**	-14,59**	-8,34**
Jongen	-0,35**	0,56**	-1,71**	-0,43**	0,52**
Leeftijd	0,85**	0,13**	0,27**	0,78**	0,47**
Allochtoon	-0,92**	-0,92**	-1,20**	-0,78**	-0,67**
Schooltype (ref. Brugklas)					
Vmbo	1,00**	0,25*	0,33*	0,94**	0,21
Havo	0,74**	0,19	0,53**	0,63	-0,14
Vwo	0,58*	0,16	0,39*	0,27	-0,40**
Anders	0,15	-0,64	0,57	0,26	-0,67
Gezinssituatie (ref. Tweeoudergezin)					
Eenoudergezin	-0,49**	-0,57**	-0,18	0,02	-0,47**
Anders	-0,34	-0,31	-0,39	-0,47	-0,64**
Opleidingsniveau ouders (ref. Lo)					
Lbo/mavo	0,32	0,40	1,01**	-0,03	0,39
Havo/vwo	0,10	0,20	0,77*	-0,13	-0,00
Mbo	0,32	0,59*	1,04**	0,15	0,08
Hbo/wo	-0,13	-0,05	0,91*	-0,12	-0,17
Weet niet	-0,17	0,14	0,47	-0,28	0,17
Werkzaamheid ouders (ref. Beide ouders werken)					
Beide ouders werken niet	-0,65**	-0,24	-1,10**	-0,55*	-0,63**
Een ouder werkt	-0,16	-0,01	-0,28**	-0,31*	-0,12
Blijven zitten	0,12	-0,14	-0,46**	0,18	0,01
Negatieve houding tegenover onderwijs	0,26**	0,06	0,04	0,15*	0,08*
Gespijbeld	0,20*	0,02	0,23*	0,46**	0,20**
Model ²			2648**		
Df			95		
N			8529		

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$ ^a Ten opzichte van geen bijbaantje

Bron: Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002, eigen berekeningen

Uit model 1a blijkt dat het hebben van een bijbaantje inderdaad negatief samenhangt met de gerapporteerde schoolprestaties. Dit geldt des te sterker naarmate er meer uren in de week naast school wordt gewerkt. Daarmee is er voorlopig empirische steun gevonden voor *hypothese 1a* en *hypothese 1b*. Model 1b laat zien dat het met name bijbaantjes in een winkel en in de horeca zijn die samengaan met lagere schoolprestaties. Daarmee is er gedeeltelijke steun voor *hypothese 1c* gevonden.

De modellen 2a en 2b laten zien dat de negatieve samenhang tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties wegvalt na controle voor een tal van voorliggende variabelen. Deze relatie verdwijnt hoofdzakelijk door rekening te houden met kenmerken die verwijzen naar een geringe interesse in school (gemeten aan de hand van een negatieve houding tegenover onder-

Tabel 4: Resultaten van ordinale logistische regressieanalyse van schoolprestaties

	Model 1a	Model 1b	Model 2a	Model 2b
Drempelwaarden				
Schoolprestaties: slecht	-2,92**	-2,91**	-4,67**	-4,76**
Schoolprestaties: matig	-1,27**	-1,26**	-2,99**	-3,08**
Schoolprestaties: voldoende	0,69**	0,69**	-0,98**	-1,06**
Bijbaantje (ref. Nee)				
1-4 uren per week	-0,08		-0,01	
5-8 uren per week	-0,22**		-0,09	
≥9 uren per week	-0,36**		-0,11	
Winkel		-0,31**		-0,07
Krantenwijk		-0,12		-0,09
Oppassen		-0,11		-0,07
Horeca		-0,25*		0,00
Anders		-0,19**		-0,03
Jongen			0,01	0,01
Leeftijd			-0,06**	-0,06**
Allochtoon			-0,07	-0,07
Schooltype (ref. Brugklas)				
Vmbo			-0,29**	-0,28**
Havo			-0,31**	-0,30**
Vwo			0,01	0,02
Anders			-0,48	-0,48
Gezinssituatie (ref. Tweeoudergezin)				
Eenoudergezin			-0,18**	-0,18**
Anders			-0,24*	-0,24
Opleidingsniveau ouders (ref. Lo)				
Lbo/mavo			-0,08	-0,08
Havo/vwo			0,03	0,03
Mbo			0,05	0,05
Hbo/wo			0,18	0,18
Weet niet			-0,09	-0,09
Werkzaamheid ouders (ref. Beide ouders werken)				
Beide ouders werken niet			0,06	0,06
Een ouder werkt			0,00	0,01
Blijven zitten			-0,09	-0,09
Negatieve houding tegenover onderwijs			-0,26**	-0,26**
Gespijbeld			-0,25**	-0,25**
Model ²	40**	30**	378**	376**
Df	3	5	22	24
N	8529	8529	8529	8529

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Bron: Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002, eigen berekeningen

Tabel 4: Resultaten van ordinale logistische regressieanalyse van schoolprestaties (vervolg)

	Model 3a		Model 3b
Bijbaantje (ref. Nee)		Bijbaantje (ref. Nee)	
1-4 uren per week	-1,86**	Winkel	-2,75**
5-8 uren per week	-1,52**	Krantenwijk	-1,04
≥9 uren per week	-2,72**	Oppassen	-1,63
		Horeca	-2,28
		Anders	-1,90**
Bijbaantje (ref. Nee) * Jongen	(-0,10)	Bijbaantje (ref. Nee) * Jongen	(-0,10)
1-4 uren per week	0,23*	Winkel	0,05
5-8 uren per week	0,13	Krantenwijk	0,27
≥9 uren per week	0,33**	Oppassen	0,22
		Horeca	0,27
		Anders	0,36**
Bijbaantje (ref. Nee) * Leeftijd	(-0,12**)	Bijbaantje (ref. Nee) * Leeftijd	(-0,12**)
1-4 uren per week	0,12**	Winkel	0,18**
5-8 uren per week	0,10*	Krantenwijk	0,06
≥9 uren per week	0,17**	Oppassen	0,11
		Horeca	0,15
		Anders	0,12**
Bijbaantje (ref. Nee) * Allochtoon	(-0,03)	Bijbaantje (ref. Nee) * Allochtoon	(-0,03)
1-4 uren per week	-0,13	Winkel	-0,01
5-8 uren per week	-0,07	Krantenwijk	0,24
≥9 uren per week	-0,04	Oppassen	-1,11**
		Horeca	-0,06
		Anders	-0,04
Bijbaantje (ref. Nee) * Hbo/wo	(0,22)	Bijbaantje (ref. Nee) * Hbo/wo	(0,22)
1-4 uren per week	0,05	Winkel	-0,26
5-8 uren per week	-0,12	Krantenwijk	0,07
≥9 uren per week	-0,20	Oppassen	0,03
		Horeca	-0,34
		Anders	0,05
Bijbaantje (ref. Nee) * Blijven zitten	(-0,15)	Bijbaantje (ref. Nee) * Blijven zitten	(-0,15)
1-4 uren per week	0,23	Winkel	0,14
5-8 uren per week	-0,12	Krantenwijk	0,02
≥9 uren per week	0,10	Oppassen	-0,11
		Horeca	0,25
		Anders	-0,04
Model ²	413**		420**
Df	37		49
N	8529		8529

** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Noot: Tussen haakjes staan de hoofdeffecten van de met bijbaantje interacterende variabelen.

Er is gecontroleerd voor alle overige variabelen.

Bron: Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002, eigen berekeningen

wijs en spijbelgedrag). De geobserveerde negatieve samenhang tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties berust dus op een schijnverband. Het zijn vooral scholieren met weinig interesse in school die een bijbaantje hebben. En deze scholieren rapporteren ook lagere schoolprestaties. De analyseresultaten laten immers zien dat scholieren die een negatieve houding tegenover onderwijs hebben en/of spijbelen, hun schoolprestaties relatief lager inschatten dan scholieren die geen negatieve houding tegenover onderwijs hebben en/of niet spijbelen. Met andere woorden: de oorspronkelijk gevonden negatieve samenhang tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties kent een gemeenschappelijke, voorliggende factor die het verband verklaart, namelijk een geringe belangstelling voor het volgen van onderwijs. Er vindt dus een zelfselectie van scholieren plaats die kiezen voor een bijbaantje; het zijn scholieren met weinig interesse voor onderwijs en die daarom lagere schoolprestaties rapporteren. *Hypothese 1a* en *hypothese 1b* worden daarmee alsnog verworpen ten gunste van *hypothese 2*. Overigens valt natuurlijk nooit op basis van cross-sectionele data hard te maken dat de kenmerken negatieve houding tegenover onderwijs en spijbelgedrag voorliggende variabelen zijn. Het kunnen ook tussenliggende variabelen zijn als aannemelijk wordt gemaakt dat het hebben van een bijbaantje leidt tot een geringere belangstelling voor (het volgen van) onderwijs (en niet andersom zoals door mij in dit artikel wordt betoogd!) en deze geringere belangstelling vervolgens resulteert in lagere schoolprestaties.

Er zijn ook andere kenmerken van belang bij het verklaren van verschillen in schoolprestaties. Allereerst heeft leeftijd een negatief effect op schoolprestaties. Oudere scholieren rapporteren lagere schoolprestaties dan jongere scholieren. Daarnaast is het schooltype van belang. Scholieren die het vmbo of havo volgen, schatten – vergeleken met klasgenoten – hun schoolprestaties lager in dan degenen die in de brugklas zitten. Tot slot is de gezinssituatie bepalend voor schoolprestaties. Scholieren uit een eenoudergezin rapporteren minder goede schoolprestaties dan zij, die afkomstig zijn uit een tweeoudergezin.

In de modellen 3a en 3b is bestudeerd of er differentiële effecten zijn van het hebben van een bijbaantje op de gerapporteerde schoolprestaties. De resultaten van de onderzochte interacties tonen in de eerste plaats aan dat de negatieve effecten van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties voor jongens geringer zijn dan voor meisjes. Dit betekent dat er op het vlak van sekseverschillen in de effecten van bijbaantjes geen steun is voor *hypothese 3b*. In de tweede plaats komt naar voren dat voor jongere scholieren de negatieve gevolgen van een bijbaantje voor hun schoolprestaties sterker zijn dan voor oudere scholieren. Dit geldt met name voor scholieren die negen of meer uren per week werken of een bijbaantje in een winkel hebben. Op grond hiervan wordt *hypothese 3c* ondersteund. In de derde plaats blijkt uit model 3b dat voor allochtone scholieren oppassen grotere nadelige gevolgen heeft voor hun schoolprestaties dan voor autochtone scholieren. De betrouwbaarheid van dit interactie-effect is echter gering vanwege het kleine aantal respondenten waarop de berekening is gebaseerd ($N=21$). Desondanks spoort deze bevinding met *hypothese 3b*. Tot slot moet worden geconstateerd dat er geen steun is gevonden voor *hypothese 3a*, waarin werd gesteld dat de nadelige gevolgen van een bijbaantje voor de schoolprestaties van scholieren sterker zijn voor degenen die eens zijn blijven zitten in het voortgezet onderwijs.

5. Conclusies en discussie

Uit de empirische analyse die in dit artikel is gepresenteerd, kan als eerste conclusie worden getrokken dat verschillende determinanten de kans op een bijbaantje bij scholieren bepalen. Zo is naar voren gekomen dat oudere scholieren vaker een bijbaantje hebben dan jongere scholieren en dit verschil is groter naarmate het een bijbaantje van meer uren per week betreft. Als jongere scholieren werken, dan lopen zij met name een krantenwijk of passen op. Een krantenwijk is daarbij vooral iets voor jongens, terwijl meisjes veel vaker oppassen. Daarnaast is gevonden dat allochtone scholieren minder vaak een bijbaantje hebben dan autochtone scholieren. Zij zijn in alle typen bijbaantjes ondervetegenwoordigd. Verder is gebleken dat scholieren van het vmbo, in vergelijking met scholieren van andere schooltypen, het vaakst werken naast school. Het verschil in de kans op een bijbaantje is groter naarmate het meer uren in de week betreft en geldt vooral voor bijbaantjes in een winkel of in de horeca. Ook is aan het licht gekomen dat de gezinssituatie van scholieren van belang is bij de kans op een bijbaantje. Scholieren uit een eenoudergezin of van wie (een van) beide ouders niet werken, hebben minder vaak een bijbaantje. Scholieren van wie de ouders een diploma op lbo/mavo- of mbo-niveau hebben, zijn daarentegen relatief vaak actief op de arbeidsmarkt. Voor een bijbaantje als oppasser is dit overigens voor alle opleidingsniveaus behalve het lager onderwijs het geval. Ten slotte is gevonden dat jongeren met een geringe interesse voor school worden aangetrokken door de arbeidsmarkt: scholieren met een negatieve houding tegenover onderwijs en/of zij die spijbelen, hebben vaker een bijbaantje dan scholieren met een positieve houding tegenover onderwijs en/of degenen die niet spijbelen.

Een tweede en belangrijker conclusie is dat het hebben van een bijbaantje weliswaar negatief samenhangt met schoolprestaties, maar dit negatieve verband is niet het gevolg van het werken zelf en daarmee de mogelijk geringere tijdsbesteding aan bijvoorbeeld het maken van huiswerk. In plaats daarvan berust de geobserveerde negatieve samenhang tussen het hebben van een bijbaantje en schoolprestaties op een schijnverband, dat tot stand komt door differentiële zelfselectie. Zodra rekening wordt gehouden met verschillen in sociaal-demografische kenmerken tussen scholieren met en zonder bijbaantje, hun eerdere schoolprestaties en houding tegenover onderwijs, dan zijn de gerapporteerde schoolprestaties van scholieren met een bijbaantje niet (significant) lager. Het zijn met andere woorden dezelfde factoren die scholieren tot werk aanzetten als die hun schoolprestaties negatief beïnvloeden. Er dient daarbij overigens wel te worden opgemerkt dat er enige differentiële effecten zijn van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties. Zo is vastgesteld dat voor jongere scholieren de negatieve gevolgen van een bijbaantje voor hun schoolprestaties sterker zijn dan voor oudere scholieren.

Een kanttekening bij deze conclusie is dat in dit artikel gebruik is gemaakt van cross-sectionele data, terwijl voor het vaststellen van de effecten van een bijbaantje op schoolprestaties de voorkeur uitgaat naar longitudinale (panel)gegevens. Nu zijn alle onderzochte kenmerken op hetzelfde meetmoment vastgesteld, terwijl het liefst natuurlijk voorliggend veronderstelde factoren ook daadwerkelijk in de tijd voorafgaand (dat wil zeggen op een eerder tijdstip) zijn gemeten. Voor zover bekend echter, bestaan er in Nederland geen longitudinale schoolloopbaangegevens waarin informatie beschikbaar is over bijbaantjes (ook niet in de onderwijscohorten van

het CBS), waardoor een panelanalyse vooralsnog niet mogelijk is om deze causaliteitskwestie aan te pakken.

Een tweede kanttekening is dat alleen maar is gekeken naar de schoolprestaties van jongeren en het probleem van voortijdige schooluitval niet is onderzocht. Daardoor kan er sprake zijn van selectie op de afhankelijke variabele van jongeren die het onderwijs niet voortijdig hebben verlaten. Het is mogelijk dat scholieren met weinig interesse voor school en leren zo door de arbeidsmarkt worden aangetrokken, dat zij besluiten het onderwijs vroegtijdig te verlaten. De aantrekkingskracht van de arbeidsmarkt zal met name gelden in een periode van hoogconjunctuur. Daardoor kunnen de hier gepresenteerde resultaten vertekend zijn. Wellicht is de geconstateerde negatieve invloed van het hebben van een bijbaantje op schoolprestaties onderschat, omdat scholieren met de laagste schoolprestaties al zijn uitgevallen. Helaas bleek het in de empirische analyse niet mogelijk hiervoor te corrigeren. De gebruikte gegevens zijn immers afkomstig uit een scholierenonderzoek, waarbij voortijdig schoolverlaters per definitie niet zijn ondervraagd. Vervolgonderzoek moet zich daarom met name richten op de mogelijk negatieve gevolgen van een bijbaantje op voortijdige schooluitval. Wellicht dat dergelijk onderzoek ook een handvat kan reiken aan het huidige kabinet in zijn doelstelling de jaarlijkse nieuwe voortijdige uitval met de helft terug te dringen in 2012.

Noten

1. Maarten H.J. Wolbers is als universitair hoofddocent verbonden aan de Sectie Sociologie, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Radboud Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. E-mail: m.wolbers@maw.ru.nl. Website: <http://www.socsci.ru.nl/~maartenw/>.
2. Er zijn zelfs auteurs die stellen dat een bijbaantje van een beperkt aantal uren in de week een positief effect heeft op schoolprestaties, met name wanneer het werk vaardigheden als punctualiteit aanleert en als jongeren hun verdiensten aanwenden om te sparen voor hun latere studie (Marsh, 1991; Mortimer, 2003).
3. Desondanks zijn de gegevens na dataverzameling via herweging representatief gemaakt. Daarbij is gebruik gemaakt van de onderwijsmatrix 2000-2001 van het Ministerie van OCenW waarin gegevens beschikbaar zijn over het aantal scholieren, uitgesplitst naar de kenmerken provincie, denominatie, schooltype en leerjaar. In de multivariate analyse die in dit artikel wordt verricht, is deze weging echter achterwege gelaten.
4. Het is helaas niet bekend welk schooltype tijdens de brugklas wordt gevolgd. Hierdoor neemt deze variabele waarschijnlijk een deel van het eigenlijke leeftijdseffect over.
5. Scholieren van wie van beide ouders informatie over hun hoogst bereikte opleidingsniveau ontbrak, zijn ondergebracht in de categorie 'weet niet'. Hoewel een ontbrekende waarde iets anders kan betekenen dan het antwoord 'weet niet', laat het toevoegen van een extra categorie voor respondenten met een ontbrekende waarde geen andere resultaten zien.

Literatuur

Boelens, A. & Sinkeldam, I. (1998). Bijbanen van scholieren en studenten, 1997. In CBS, *Kwartaalschrift Onderwijsstatistiek 1998-IV* (pp. 20-22). Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

- D'Amico, R. (1984). Does employment during high school impair academic progress? *Sociology of Education*, 57, 152-164.
- Delsen, L. (2001). *Exit poldermodel? Sociaal-economische ontwikkelingen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Greenberger, E. & Steinberg, L.D. (1986). *When teenagers work: The psychological and social costs of adolescent employment*. New York, NY: Basic Books.
- Lee, J.C. & Staff, J. (2007). When work matters: The varying impact of work intensity on high school dropout. *Sociology of Education*, 80, 158-178.
- Lillydahl, J.H. (1990). Academic achievement and part-time employment of high school students. *Journal of Economic Education*, 21, 307-316.
- Lucassen, S. (2003). Bijbanen van onderwijsvolgende jeugd. In CBS, *Sociaal-economische Maandstatistiek 2003/2* (pp. 16-18). Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Marsh, H. (1991). Employment during high school: Character building or a subversion of academic goals? *Sociology of Education*, 64, 172-189.
- Marsh, H. & Kleitman, S. (2005). Consequences of employment during high school: Character building, subversion of academic goals, or a threshold? *American Educational Research Journal*, 42, 331-369.
- McCoy, S. & Smyth, E. (2007). So much to do, so little time: Part-time employment among secondary students in Ireland. *Work, Employment & Society*, 21, 227-246.
- McNeal, R.B., Jr. (1997). Are students being pulled out of high school? The effect of adolescent employment on dropping out. *Sociology of Education*, 64, 172-189.
- Meer, P. van der & Wielers, R. (2001). The increased labour market participation of Dutch students. *Work, Employment & Society*, 15, 55-71.
- Mizen, P., Bolton, A. & Pole, C. (1999). School age workers: The paid employment of children in Britain. *Work, Employment & Society*, 13, 423-438.
- Mortimer, J.T. (2003). *Working and growing up in America*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- NIBUD (2002). *Nationaal Scholierenonderzoek 2001/2002* [machine leesbaar databestand P1578]. Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting [producent]. Den Haag: Data Archiving and Networked Services (DANS) [distributeur].
- Riele, S. te & Siermann, C. (2007). Bijna een miljoen mensen met een kleine baan. In CBS, *Sociaaleconomische trends, 2^e kwartaal 2007* (pp. 36-39). Voorburg/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Schill, W.J., McCartin, R. & Meyer, K. (1985). Youth employment: Its relationship to academic and family variables. *Journal of Vocational Behavior*, 26, 155-163.
- Schoenhals, M., Tienda, M. & Schneider, B. (1998). The educational and personal consequences of adolescent employment. *Social Forces*, 77, 723-762.
- Steijn, B. & Hofman, A. (1999). Zijn lager opgeleiden de dupe van de toestroom van studenten op de arbeidsmarkt? Over verdringing aan de onderkant van de arbeidsmarkt. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 15, 149-161.

- Steinberg, L. & Dornbusch, S.M. (1991). Negative correlates of part-time employment during adolescence: Replication and elaboration. *Developmental Psychology*, 27, 304-313.
- Steinberg, L., Fegley, S. & Dornbusch, S.M. (1993). Negative impact of part-time work on adolescent adjustment: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology*, 29, 171-180.
- Vrieze, G., Kloosterman, R. & Kessel, N. van (2003). *Vroege vogels. Onderzoek naar de gevolgen van het 's ochtends kranten bezorgen voor de schoolprestaties en schoolbeleving van 15-jarige ochtendkrantbezorgers*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen.
- Warnaar, M. & Holthuis, F. (2007). Scholieren geven steeds makkelijker geld uit. *Demos*, 21, 41-44.
- Warren, J.R. (2002). Reconsidering the relationship between student employment and academic outcomes: A new theory and better data. *Youth and Society*, 33, 366-393.
- Warren, J.R. & Lee, J.C. (2003). The impact of adolescent employment on high school dropout: Differences by individual and labor-market characteristics. *Social Science Research*, 32, 98-128.
- Warren, J.R., LePore, P.C. & Mare, R.D. (2000). Employment during high school: Consequences for students' grades in academic courses. *American Educational Research Journal*, 37, 943-969.
- Wolbers, M.H.J. (2003). Combinaties van werken en leren onder jongeren in Europa. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 19, 20-33.